

Akdeniz Bölgesinde Daha Hızlı bir Ekonomik Bütünleşmenin Yolu Olarak Gümrük Birliği

SİNAN ÜLGEN

*Bu makale ilk olarak 13 Ekim 2011 tarihinde Carnegie
International Economic Bulletin'de yayınlanmıştır.*

Akdeniz bölgesinde alternatif bir ekonomik bütünleşme modeli, Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA) ülkelerinin ekonomik potansiyelini harekete geçirirken, AB-Türkiye-OKA arasında işbirliği için önemli bir fırsat sağlayacaktır. Halihazırda Avrupa ve Akdeniz'in güneyi arasındaki ekonomik bütünleşme, karşılıklı serbest ticaret anlaşmalarının (STA) kademeli olarak hayata geçirilmesi ile sürdürülmektedir. Bu yaklaşım, 2010 yılına kadar Akdeniz çevresinde bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını öngören Barcelona sürecinin bir mirasıdır. Bu bağlamda öncelikle AB ve tek tek OKA ülkeleri arasında, ardından OKA ülkelerinin kendi aralarında serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak, Akdeniz'in etrafında büyük bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması planlanmıştır. Bu vizyonun ilk bölümü büyük ölçüde başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir – AB, Libya dışındaki tüm Akdeniz komşularıyla STA anlaşması imzalamıştır.

Ancak bu modelin ikinci ayağı, OKA ülkeleri arasında STA anlaşmaları imzalanması, bazı OKA ülkeleri arasında süregelen siyasi engeller yüzünden aynı başarıyı yakalayamamıştır. Sadece Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus'u kapsayan Agadir Anlaşması, AB menşe kurallarına uygun bir bölgesel STA oluşturabilmiştir.

Bu bölgesel modelin ekonomik etkisi bakımından ise bazı olumsuzluklardan söz etmek mümkündür. OKA ülkeleri ve AB arasındaki ticaret gelişmiş olsa da bu çok taraflı STA modeli OKA ülkeleri arasında ticaretin ve yatırımın artmasına çok az katkıda bulunmuştur.

Toplam OKA ticaretinin bir yüzdesi olarak bölge içi ticaret %10'da kalmaya devam etmektedir. Bu oran AB için %70 ve Kuzey Amerika bölgesi için %50'dir.¹ Bu yaklaşımın öne çıkardığı merkez ve periferi yapısı –AB merkez OKA ülkeleri periferi- bölge içi ticareti ve yatırımları geliştirme konusunda caydırıcı olmuştur. Nitekim akdedilen serbest ticaret anlaşmalarının OKA ülkelerinin AB'den yaptığı ithalatı önemli ölçüde artırmakla birlikte bu ülkelerin ihracatını arttırma konusunda hiç bir olumlu etkisi olmadığını gösteren bulgular mevcuttur. AB-OKA ticareti dengesiz olmaya devam etmektedir. Diğer bir deyişle bu ticaret anlaşmalarının en büyük etkisi Arap pazarlarını AB ihracatına açmak olmuştur.² Dünya Bankası'nın 2009 yılında yaptığı bir çalışma daha da ileri giderek bu anlaşmaların aslında OKA ülkelerinin rekabetçiliğine zarar verdiğini öne sürmüştür. Rapora göre "AB ile yapılan imtiyazlı anlaşmalar OKA ülkelerine Hindistan ve Çin'in rekabeti karşısında ayakta kalmalarına yardım etmemiştir. Bu anlaşmalar OKA ülkelerinin Avrupa'da pazar paylarını korumalarına kısmen yardım etmiş olabilir, ancak zorlayıcı nitelikteki AB menşe kuralları OKA ülkelerinin toplam ihracatının artmasını engellemiştir. İmtiyazlı anlaşmalar OKA üreticilerini, rekabetten korunmalı üretim süreçlerine mahkum etmiş ve başka bölgelerden girdi temin etme yeteneklerini yoketmiştir."³

Benzer bir görüş yatırımlar konusunda da öne sürülebilir. Güney Akdeniz'de entegre olmuş bir pazar eksikliği, bir takım karmaşık menşei kurallarının ortaya çıkmasıyla yatırımın kuzeye kaymasına hizmet etmiştir. AB ülkesine yerleşen bir yatırımcı bütün Akdeniz bölgesine hizmet verebilirken, OKA ülkesine yerleşen yatırımcı, OKA ülkeleri arasında eksik kalan STA'lar ve içinden çıkılmaz menşe kuralları ile dezavantajlı duruma düşmektedir .

¹ "Trade Integration in the Middle East and North Africa". The World Bank (Mart 2010).

² "How Europe should douse the Arab firestorm" by Nasser Saidi in Europe's World (Summer 2011).

³ Benzer bir uyarıya güncel bir Dünya Bankası çalışmasında da yer verilmiştir. "Economic Integration in the Mashreq" (2010). The World Bank.

Bu koşullar altında Güney ve Kuzey Akdeniz bölgeleri arasındaki ekonomik entegrasyonun köklü olarak yeniden düşünülmesi kaçınılmazdır ve bundan kaçınılmamalıdır. Akdeniz boyunca entegre bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını öngören Barcelona süreci devam ettirilmelidir. Sorgulanması gereken OKA ülkelerine öncelikle AB ile ve daha sonra kendileri arasında bir STA oluşturulmasını dikte eden yapıdır. EuroMed serbest ticaret bölgesine katılmak isteyen bir OKA ülkesi birbirinden bağımsız on bir -bir tane AB ile, bir tane Türkiye ile ve dokuz tane de geri kalan OKA ülkeleri ile olmak üzere- STA müzakeresini titizlikle yürütmelidir. EuroMed serbest ticaret bölgesinin nihai oluşumu için toplamda birbirinden bağımsız 121 ticaret anlaşması (her on bir ülke ile on bir adet ticaret anlaşması) müzakere edilmeli, imzalanmalı ve onaylanmalıdır.

Çok daha pratik ve ekonomik açıdan yararlı olan, Türkiye ve AB arasındaki entegrasyon modelini OKA ülkelerinin de içine alacak şekilde genişletmektir.⁴ Ankara ve Brüksel, 1995'in sonlarında aralarında bir gümrük birliği oluşturmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak sanayi ürünlerindeki ticaret her iki tarafta da serbestleştirilmiştir. Buna ek olarak Türkiye, AB'nin ortak ticaret politikasını benimsemiştir. Türkiye ve AB arasındaki ticaret şu anda neredeyse AB içindeki ticaret ile aynı şartlarda yapılmaktadır. Ticaret ve yatırımları engelleyen çetrefil menş kuralları bulunmamaktadır. Ayrıca gümrük birliği, Türkiye ekonomisinin rekabetçiliğini arttırmaya yardımcı olmuştur. AB ticaret politikasının benimsenmesi ithalatın önündeki engelleri azaltarak Türk sanayicilerini küresel anlamda rekabet etmek zorunda bırakmıştır.

Türkiye-AB gümrük birliğini OKA ülkelere yaymak, pek çok hedefe birden ulaşılmasını sağlayacaktır. Her şeyden önce OKA ülkeleri arasında EuroMed serbest ticaret bölgesi oluşması için yapılmak zorunda olan birbirinden bağımsız anlaşmalar sorununu çözecektir. Herbir OKA ülkesinin Türkiye-AB gümrük birliğine katılması yeterli olacaktır. Gümrük birliği böylelikle tüm Akdeniz'e yayılmaya başlayacaktır. Bu bölgeye katılmak isteyen her yeni ülke için şu anda ihtiyaç duyulan birbirinden bağımsız on bir anlaşma yerine sadece bir anlaşma yeterli olacaktır.

Gümrük birliği kurallarının devreye girmesiyle AB ve OKA arasındaki dengesiz sistem ve çetrefil menş kurallarına duyulan ihtiyaç ortadan kalkacaktır. Bu değişiklikler en nihayetinde doğrudan dış yatırımların önündeki engelleri de ortadan kaldıracaktır. Bu koşullar altında AB ve OKA'ya bölgenin içinden ihracat yapmanın vergi bazlı hiç bir farkı kalmayacaktır. Bunun bir sonucu olarak yabancı yatırımcılar, üretimde maliyet tasarruflarından faydalanabilmek için OKA bölgesine yatırım yapmaya daha istekli olacaktır.

Gümrük birliği alternatifi ayrıca OKA bölgesi içindeki ticareti teşvik etme anlamında da bir çözüm olacaktır. Bir OKA ülkesi, Türkiye-AB gümrük birliğine katıldığında bu birliğe önceden katılmış diğer OKA ülkeleri ile menş kurallarının kısıtlaması olmadan serbestçe ticaret etmeye başlayabilir. Şu anki sistemin tersine, gümrük birliği modeli OKA ülkelerinin kendi aralarında anlaşmalar imzalayarak STA oluşturması şartını da ortadan kaldırmaktadır. Gümrük birliği seçeneği böylelikle bölgede serbest ticaretin önündeki engel olan siyasi zorlukların da aşılmasını sağlayacaktır.

Gümrük birliğine geçişin en büyük zorluğu OKA ülkelerinin küresel düzeydeki rekabetçilikleri teşkil etmektedir. Mevcut sistemde AB ile STA'larla sağlanan gümrük duvarlarını kaybedeceklerdir. Ayrıca ticaret politikasını bağımsız olarak belirleme ve üçüncü ülkelerle bağımsız ticaret anlaşmaları yapabilme yeteneklerini de kaybedeceklerdir. Ancak Dünya Bankası raporunda da ifade edildiği üzere mevcut sistem bu ülkelere rekabet gücü kazandırma anlamında yardımcı olmamıştır. Diğer yandan Türkiye örneği, gümrük birliğinin ve beraberinde gelen korumacılıktaki azalmanın sanayinin küresel düzeyde rekabet gücü

⁴ Charles Grant. "A new neighbourhood policy for the EU". Centre for European Reform Policy Brief (March 2011). Ayrıca bkz. Uri Dadush and Michele Dunne. "American and European Responses to the Arab Spring: What's the Big Idea?" *Washington Quarterly*, Fall 2011.

kazanmasına yardımcı olduğunu göstermektedir. Uluslararası rekabetçiliğe sahip olmamanın en iyi panzehiri kapalı pazarların rekabete açılması olmuştur. Bu bağlamda, DTÖ Doha turunun neticelenmesi de önemlidir. Doha turunun başarıyla sonuçlanması, gümrük tarifelerinin daha da düşürülmesi sonucunu doğuracaktır. Bu süreç OKA ülkelerinin tarife korumalarını azaltmalarına yardımcı olacaktır.

Türkiye ve AB karar alıcıları Türkiye-AB gümrük birliğinin OKA bölgesine genişletilmesi konusunda sürekli diyalog halinde olmalıdır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın gözden geçirilmesinin bir parçası olarak Avrupa Komisyonu, Türkiye-AB gümrük birliğinin OKA bölgesine genişletilmesi konusunda bir fizibilite çalışması başlatabilir. Türkiye-AB gümrük birliğinin genişletilmesi, bölgesel ekonomik bütünleşmenin hız kazanması ve bu sayede bölgenin ekonomik geleceğinin garanti altına alınması potansiyeline sahiptir. Bu fırsat, Barcelona yol haritasında Kuzey ve Güney Akdeniz'in entegrasyonu için savunulan yaklaşımın doğurduğu hatalı özgüven uğruna heba edilmemelidir.